

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2006 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2006

2

VILNIUS 2007

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2006

2

VILNIUS 2007

UDK 947.45

Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ

Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS

Lenkijos MA Istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS

Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER

Nordost-Institut Liuneburge

Agnius URBANAVIČIUS (sekretorius)

Lietuvos istorijos institutas

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:

HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2007

© Straipsnių autoriai, 2007

STRAIPSNIAI IR PRANEŠIMAI

S. C. R O W E L L

POMIRTINIS VLADISLOVO VARNIEČIO GYVENIMAS – VIDURIO EUROPOS KARALIUS ARTŪRAS IŠ LIETUVOS

Dingusios be žinios įžymybės dažnai apipinamos neįtikimiausiais gandais, joms priskiriamos net mistinės savybės. Kai kuriems tokių pradingėlių amžininkams sunku susitaikyti su didvyrio netektimi, kas jis bebūtų – dvasininkas, karalius ar paprastas dainininkas. Ir šiais laikais netrūksta legendų apie tai, kaip Diana, Velso kunigaikštienė, atseit gyvena laimingai Teksase su Elviu Presliu arba caraitė Anastazija esą nežuvo kartu su kitais Romanovų dinastijos atstovais prakeiktajame Jekaterinburgo rūsyje. XV a. Vidurio Europoje vienu tokiu mistiniu pabėgėliu nuo mirties nagų tapo Lietuvos vyriausiasis kunigaikštis, Lenkijos bei Vengrijos karalius Vladislovas Jogailaitis (1434/1440–1444 m.)¹. 1444 m. rudenį vyriausiasis Jogailos Algirdaičio sūnus didvyriškai, bet nesėkmingai vedė lenkų ir vengrų kariuomenę prieš turkus, įsiver-

¹ J. Dąbrowski, *Władysław I Jagiellończyk na Węgrzech (1440–1444)* [Rozprawy historyczne towarzystwa naukowego warszawskiego, II. 1], Warszawa, 1922, ypač p. 189–197; K. Olejnik, *Władysław III Warneńczyk (1424–1444)*, Szczecin, 1996, s. 273–310; A. Lewicki, Pseudo-Warneńczyk, *Kwartalnik Historyczny*, 9 (1895), s. 239–245 (toliau – KH); S. Jakubczak, Mikołaj Rychlik, który się za króla polskiego Władysława III Warneńczyka podawał, KH, 95 (1988), s. 198–205. J. Grygiel, Echa bitwy warneńskiej w historiografii czeskiej XV i XVI wieku, *Studia polono-danubiana et balcanica*, t. 8, *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 1178, *Prace historyczne*, z. 119, 1995, s. 131–141. Apskritai apie Lenkijos ir Portugalijos kultūrinius ryšius žr. S. Grzybowski, Portugalskie impresje historyka, *Cała historia to dzieje ludzi... Studia z historii społecznej ofiarowane profesorowi Andrzejowi Wyczańskiemu w 80-tą rocznicę urodzin i 55-lecie pracy naukowej*, red. C. Kuklo, P. Guzowski, Białystok, 2004, s. 93–100.

žusius į Balkanus, ir žuvo kaip visos Europos drąsuolis mūšyje prie Varnos (dabartinėje Bulgarijoje). Karaliaus lavonas nerastas, o 1445–1446 metais nežinia apie tiksliai jo žūties aplinkybes pasinaudojo lenkų karaliaus įpėdinis, jo brolis Kazimieras, siekdamas pratęsti derybas su lenkų magnatais iki jam priimtinausios pabaigos. Vėliau XVII a. dingęs lietuvis tapo ispanų literatūros žvaigždės Lope da Vegos kūrinio herojumi².

Šio straipsnio tikslas – naudojant spausdintus bei rankraštinius šaltinius pateikti išsamesnę Vladislavo Varniečio mito analizę. Čia publikuojamas svarbus tekstas, istorikams žinomas nuo XIX a. pabaigos, bet dėl įvairių praktinių priežasčių nenaudotas. Bus bandoma kiek įmanoma plačiau parodyti Vladislavo pomirtinę įtaką Vidurio Europos istorijai.

Vladislavo Varniečio gyvenime po mirties galima skirti bent du svarbius pradinis etapus. Pirmasis – nuo 1444 m. lapkričio iki 1447 m. vasaros, o antras – 1451–1467 metai, kai baimę, viltį bei abejones dėl Vladislavo išlikimo sėjo ne lietuvių bei lenkų valdžios, bet „užsienio“ veikėjai – iš Silezijos, Portugalijos bei Ispanijos karalysčių. Vėliau jis tapo labiau literatūriniu veikėju.

Pirmame laikotarpyje karaliauja nežinia, kuria Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovas bandė pasinaudoti kaip būsimas Lenkijos karalius, siekdamas iš Lenkijos karūnos ponų išplėsti geresnes valdymo sąlygas³. Gandai diplomatijoje buvo gana dažnai naudojami kaip politinis įrankis⁴. 1444 m. pabaigoje popiežius Eugenijus IV neabejotinai buvo girdėjęs, kad Vladislovas gyvas, nes pačiam karaliui rašė laišką, prašydamas informacijos apie kardinolo Julijono būklę, o 1445 m. kovo mėnesį romėnai surengė didelę šventę, patikėję gandais, kad pralaimėjamą išgyvenęs karalius gydytas pačiame Konstantinopolyje, kur gyvenęs pas imperatorių. Paskui, išvažiavęs iš Bizantijos sostinės, jis atseit surado laikiną prieglobstį Čarogrode (Wodnygrode)⁵. Truputį vėliau Perudžijoje augustinietis Ambrozijus iš Moravijos pastebėjo, kad turkai, žinodami, kad nei karalius, nei jo lavonas nesurastas, pradėjo bijoti, kad pabėgęs valdovas Europos valdovų bei popiežiaus rūmuose nekurstytų dar vieno

² L o p e d a V e g a, *El rey sin reino*, 1620–1622 m. kūrinys – Z. K o r p á s, Húngaros en obras de Lope da Vega: las fuentes históricas del drama ‘El rey sin reino’, *Anuario Lope da Vega*, 5, 1999, p. 119–138.

³ Apie tarpvaldžio laikotarpį žr. A. L e w i c k i, Wstąpienie na tron Polski Kazimierza Jagiellończyka, *Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału hist.-filozoficznego Akademii Umiejętności*, 20 (1899), s. 1–40; S. C. R o w e l l, Casimir Jagiellończyk and the Polish Gamble, 1445–47, *Lithuanian Historical Studies*, 4 (1999), p. 7–39.

⁴ S. C. R o w e l l, Rumour and Ambiguity in Diplomatic Relations between the Jagiellonians and the Teutonic Order, 1454–1466, *Kancelaria wielkich mistrzów i Polska kancelaria królewska w XV wieku*, red. J. Trupinda, Malbork, 2006, s. 249–256.

⁵ *Codex epistolaris saeculi decimi quinti* (toliau – *CExV*), II, ed. A. Lewicki, Kraków, 1891, Nr. 304, p. 452–453 (Eugenijaus IV laiškas Vladislavui), ir Nr. 306, p. 458 (istoriografo pranešimas).

karo prieš musulmonus⁶. Panašiai italas Andrius de Palacio, 1445 m. gegužę būdamas Poznanėje, kardinolui Liudvikui pranešė, kad kitaip, nei kiti kautynių dalyviai, Vladislovas yra tiesiogine prasme dingęs: niekas jo nėra matęs tarp belaisvių, niekas nėra suradęs jo lavono; susidaro įspūdis, jog jis stebuklingai dingęs nuo žemės paviršaus⁷. Lietuvoje ir Lenkijoje didysis kunigaikštis Kazimieras Jogailaitis, karalienė Sofija bei Krokuvos vyskupas Zbignevas Olešnickis oficialiai kalbėjo optimistiškai. Kazimieras buvo girdėjęs iš vieno neįvardyto pirklio (arba Olešnickio versijoje – neįvardytų italų pirklių), kalbėjusio su karaliumi, esą Vladislovas dar gyvas⁸. Vis dėlto 1445 m. vasario ir kovo mėnesiais Torunės tarybos narys Hermanas Rusopas bei Vokiečių ordino Torunės komturas pranešė didžiajam magistrui apie karaliaus mirtį⁹. 1445 m. Kazimieras turėjo patikrinti šiuos gandus apie brolių. Sofija kalbėjo optimistiškai, nes siekė nuraminti vengrų ponus¹⁰. 1445 m. vasarą Olešnickis pakartojo Vilniaus vyskupui Motiejui tiek Sofijos / Kazimiero žinias, tiek Romos informaciją apie karaliaus pabuvojimą Konstantinopolyje¹¹. Jis taip pat pabrėžė vyskupui, kad reikia prikalbinti Kazimierą užimti Lenkijos sostą. Enėjas Piccolominis jau suprato, kad Vladislovo nebėra tarp gyvųjų¹². Kazimieras toliau žaidė gandais (esą jis nenori tapti karaliumi, kol jo brolio lemtis nebus išaiškinta). Tačiau 1446 m. kovo mėnesį ir Lietuvos didysis kunigaikštis, ir Lenkijos ponija sutiko, kad Vladislovas *accidit*, krito kautynėse prie Varnos, o jo brolis turi tapti karaliumi, idant Lenkijai nebegrasintų užsienio priešai. Kazimieras nesileis karūnuojamas karaliumi tikrai tuo atveju, jei gaus tikras ir nepadirbtas žinias apie tai, kad Vladislovas esąs gyvas¹³. Kitaip tariant, Kazimieras turi visą teisę valdyti be globos paliktą šalį. Tolimoje Čekijoje, kilus nežinia dėl to, kas toliau valdys Vengriją bei čekų karalystę,

⁶ Ambrosius de Morava, Perugia, 1445 07 24 laiškas – A. P r o c h a s k a, Uwagi krytyczne o klęsce warneńskiej, *Rozprawy Akademii Umiejętności, Wýdz. Hist.-filozoficznego*, 39 (1900), s. 58: „quod rex equitat per universum mundum clandestine cum regibus christianis et reliquis principibus mundi atque Romano pontifice conspirantes, et quia iterum vult universos mundi reges contra illos suscitare...”

⁷ Andreas Palacius de Palacio Parmensis, 1445 05 16 laiškas, *CEXV* II, Nr. 308, p. 468: „Rex vero post bellum nocte diremptum est., nusquam apparuit, nec tamen est repertus, qui eum interimi aut capi viderit, et *mira quidem et obstupenda res est*, cum de ceteris militibus, qui non redierunt certa iam nowa aut de morte aut de ipsorum captivitate realta sunt.“

⁸ *Codex epistolaris saeculi decimi quinti, pars posterior, ab anno 1444 ad annum 1492*, ed. J. Szujski (toliau – *CEXV* I. 2), Kraków, 1876, Nr. 3, p. 4–5; Nr. 5, p. 10–11.

⁹ Berlin, *Geheimes Staats Archiv Preussischer Kulturbesitz*, XX Ordens Brief Archiv (toliau – *GStAPK*, XX OBA) 8697 (1445 02 10), 8722 (1445 03 21).

¹⁰ *CEXV* I. 2, Nr. 3, p. 4, 5; tačiau jau 1444 m. lapkričio 30 d. šie ponai buvo pranešę imperatoriui Frydrichui apie Vladislovo mirtį – *GStAPK*, XX OBA 8613.

¹¹ *CEXV* I. 2, Nr. 5, p. 10; plg. istoriografo pranešimą, *CEXV* II, Nr. 306, p. 358.

¹² *CEXV* I. 2, Nr. 4, p. 8, 1445 09 13, Viena: Vengrija neseniai prarado savo karalių; jei Vladislovas tikrai gyvas, jis galės valdyti Lenkiją – „et in Hungaria nuper regem suum perdidit“.

¹³ *CEXV* III, ed. A. Lewicki, Kraków, 1894, Nr. 1, p. 1, 3 (1446 03 27).

jau 1445 m. pavasarį prasiskverbė gandai, esą Vladislovas dar gyvas. Apie kautynes ties Varna viename eilėraštyje čekų kalba, *Cancio de rege Wladislao*, bylota panašiomis formuluotėmis kaip ir jau minėtame 1445 m. Andriaus de Palacio laiške. Poetas baigia savo kūrinį, išreikšdamas viltį, kad Dievas gražins Vladislovui sveikatą bei suteiks jam laimingą šeimyninį gyvenimą: *Mily Buože pozdrav jého...* Spėjama, kad eilėraščio kūrėjas – Varnos mūšio dalyvis¹⁴. Po 1445 m. Velykų, pasak seno čekų metraščio, toks Jakūbas atvyko į čekų karališkosios dinastijos tėvonijos centrą Stadnice ir pasiskelbė Bohemijos (Čekijos) karaliumi. Vietiniams ponams patikrinus pretendento į sostą tapatybę, Jokūbas buvo persiųstas į Prahą per Roudnicą. Apie jo lemtį nieko daugiau nežinoma. Viename metraščio variante, H nuoraše, rašoma, jog Jokūbas skelbėsi karaliumi Artūru, arba Lenkijos valdovu¹⁵. Praėjus dvejiems metams nuo Stadnicų karaliaus apsišaukimo, neaiškumus dėl būsimo Čekijos valdovo išsklaidė Šventosios Romos imperijos viešpats. 1447 m. Imperatorius Frydrichas III paskelbė, kad Vladislovui mirus Vengriją bei Čekiją valdys jaunas karalius su Hunyadžio pagalba (Ladislaus Posthumus). Kazimierą karūnavus lenkų karaliumi, lenkų valdžia pranešė vengrams (tiksliau, jų valdytojui Hunyadžiui) ir popiežiui Mikalojui V, kad mirus Vladislovui Kazimieras yra Lenkijos valdovas. Tiktai Olešnickis mini, kad Vladislovas nebuvo rastas nei gyvas, nei miręs (bet vis dėlto Kazimieras karūnuotas Lenkijos karaliumi)¹⁶. 1445–1447 m. laikotarpiu įvairūs Europos autoritai, veikėjai neturėjo konkrečių žinių apie Vladislovo Varniečio likimą, o lenkų bei lietuvių valdžia bandė panaudoti šiuos neaiškumus savo tikslams. Po kelerių metų Lietuvos bei Lenkijos priešai atnaujino nežinios apie nelaimingą valdovą skleidimą, taip norėdami daryti įtaką Kazimiero Jogailaičio politikai. Nuo nežinios ir gandų pereinama prie numirėlio, veikiančio tarptautinėje politinėje arenoje, vaidmens. Bū-

¹⁴ J. Grygiel, *Echa bitwy...*, s. 138.

¹⁵ Ten pat, p. 139 ir nuoroda 58. Nors čekų istorikai neigia šio įvykio autentiškumą, tačiau svarbiau pastebėti tokio pasakojimo buvimą bei datą.

¹⁶ *CEXV* I. 2, Nr. 9, p. 15–16; Nr. 11, p. 18; Nr. 12, p. 19; Nr. 14, p. 21: „Wladislao mortuo, incertum est, an capto, post multas practicas, conventiones et tractatus... propter difficultates plurimas et rumores de vita eiusdem domini Wladislai Regis interpositas...“ Panašiai apie nežinomą karaliaus likimą savo protokoluose rašo Krokuvos miesto tarybos nariai: *Archiwum miasta Krakowa*, RS 100. 147: *Consularia cracoviensia, inscriptiones, Consularia 1450–1483, 1.1: Anno Domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo cepta scribi regnante Illustrissima Domini Wladislai, olim Regis Polonie, prosapia, Serenissimo principe Domino Kazimiro, eiusdem regni rege, sacro diademate anno etc XI septimo, die dominico crastino festi Sancti Johannis Baptiste celebre insignito, vite sacerrimi et vanissimi principis Wladislai Regis Polonie et Ungarie, germani sue spe post congressum Turcorum in anno Domini etc xl quarto tunc continue decrescente, qui postquam anno Domini etc quadringesimo solenni Ungarorum ambasiata hic rogatus, vixque obtentus sceptrum regni omnibus rogantibus, fletibus tandem iniunctus susceperat, dictos paganos in Ungaros ultra quadringesima sevientes dupplici cede extinxit. In quos demum tercio conatu ininitum feuds lupina suasione conitus insurgeret maledicibili sacrilege commissa, nec cesi obtinuit nec inventus.*

tina prisiminti, kad dingus Vladislavui, trapi Vidurio Europos politinė padėtis pakriko. Imperatorius Frydrichas III Habsburgietis rėmė savo giminaičio Ladislovo Pomir-
tinuko teises į vengrų sostą, paisydamas vengro didiko Jono Hunyadžio ambicijų; o
Čekijoje Frydricho ambicijos susidūrė su vietinio kandidato į karalius Jurgio Podiebr-
radžio veiksmais. Tuo pat metu Kazimieras Jogailaitis, 1454 m. vedęs Frydricho
seserį Elžbietą, kūrė planus savo sūnų, kaip motinos bei dėdės įpėdinį, įteisinti
vengrų ir čekų karaliumi¹⁷.

Jonas iš Vilčinos

1447–1451 m. vienas Sandomiežo vaivadijos „niekšas ir vagišius“ (*ribaldus et
latro*) Jonas iš Vilčynos (Wilczyna) pasirodė Mazovijoje, Varšuvos srityje. 1447–
1448 m. Mazovijos kunigaikštienei jis teigė esąs Leonas, jos sesers sūnus (*soro-
rius*)¹⁸. Tuomet buvo dvi Mazovijos kunigaikštienės – Boleslovo III (mirė 1428 m.)
našlė Ona (mirė 1454 m.) bei jų sūnaus Boleslovo IV (1421–1454) Lietuvos rusų
kilmės žmona Barbora Olelkaitė (mirė 1482/1497). Pagal J. Tęgowškį, Vilčinskio
auka – kunigaikštienė Ona, o jos seserėnas būtų (kituose šaltiniuose neminimas)
Ostrogo kunigaikštis, vardu Leonas (Lev)¹⁹. 1447–1448 m. mazoviečių kunigaikščiai
buvo susitaikę su faktu, kad lenkų karalius bus Kazimieras, o ne Boleslovas IV.
Tuomet jiems tapo daug svarbiau įsitvirtinti aukščiausių po karaliaus Lenkijos kuni-
gaikščių pozicijoje²⁰. Abejotina, kad Jonas tikėjosi gauti paramą dėl politinių prie-
žasčių. Neįgavęs valdovės pasitikėjimo 1448–1449 m. Jonas toliau vaidino dar vieną
„rusų Ostrogo kunigaikštį“²¹. Tais metais Jonas apsilankė Poznanės vyskupo An-
driaus Bninskio Zbikovo dvare, iš kur buvo išvarytas į Vakarus²². Jis bėgo per

¹⁷ H. K o l l e r, *Kaiser Friedrich III*, Darmstadt, 2005, S. 60–63, 122–134, 253–260; O. O d l o-
ž i l í k, *The Hussite King. Bohemia in European Affairs, 1440–1471*, New Brunswick, 1965.

¹⁸ A. L e w i c k i, Pseudo-Warneńczyk, s. 244, Nr. 2 ir ten pat priedas Nr. 4. Čia *sororius* tikriausiai
reiškia „sesers sūnus“, o ne „sesers vyras“.

¹⁹ Ten pat; apie mazoviečių genealogiją žr. J. T ę g o w s k i, Anna i Barbara – księżne mazowieckie
z XV wieku. Przyczynek do genealogii Piastów mazowieckich, *Spoleczeństwo i polityka do XVII wieku.
Księga pamiątkowa ku czci profesora dr. Waclaw Odyńca*, Olsztyn, 1994, s. 97–104, ypač p. 100–104.

²⁰ S. C. R o w e l l, Casimir Jagiellonczyk... ir P. W ę c o w s k i, *Mazowsze w Koronie. Propaganda
i legitymacja władzy Kazimierza Jagiellończyka na Mazowszu*, Warszawa, 2004, s. 40–41.

²¹ Ten pat, ir žemiau priedas 4. Nors J. Tęgowškis neaiškina, kodėl Vilčinskis būtų vaidinęs du
Ostrogo kunigaikščius, tačiau tikrai šiam būtų buvę sunku vaidinti jauną Barbaros sesers sūnų; negalima
atmesti galimybės, jog Barbora turėjo vyresnę seserį iš ankstesnių tėvo vedybų – J. T ę g o w s k i, Anna
i Barbara..., s. 102.

²² Žr. priedą 4.

Glogovą į Pareinės sritį²³. Ar jis bėgo Reino link dėl to, kad tikėjosi ten surasti pelningesnių lengvatikių, ar dėl to, kad siekė priartėti prie imperatoriaus Frydricho, nežinia. Galbūt daug intrigų čia nebūtina ieškoti. Susiduriame su apsišaukėliu, kuris apie 1450 m., Kazimiero Jogailaičio konflikto su Mykolu Žygimantaičiu bei jo Mazovijos giminaičiais įkarštyje, tęsiantis senai nesantaikai tarp lenkų bei lietuvių ponų dėl merdinčio Švitrigailos kontroliuotos Lucko teritorijos, bandė iškaulyti pinigų arba kitokios paramos iš Mazovijos valdovų²⁴. Tada dar gyvas buvo Mykolas Žygimantaitis, tris kartus vedęs Mazovijos kunigaikštystę ir tapęs Boleslovo IV remtiniu²⁵. Ostrogo šeima buvo Švitrigailos šalininkė²⁶. J. Tęgowski teigė, jog Ostrogas buvo Vladislavo Varniečio apdovanotas bendražygis²⁷. Berods, Jonas iš Vilčynos sužaidė keliom kortom prieš Kazimierą, tačiau veltui. 1451 m. apie Šv. Velykas jis sugrįžo į Rytus iš vokiečių žemės, atlikdamas šįsyk šiek tiek sunkesnę paties dingusio be žinios lenkų ir vengrų karaliaus Vladislavo Varniečio vaidmenį. Tačiau, kaip nekeista, jis važiavo, kaip ir anksčiau, ne į Lenkijos arba Lietuvos centrą, bet tik į neramiuosius Kazimiero valdų pakraščius (*ad metas regni*). Jis pasirodė Lenkijos karūnos vakarų pasienyje su Silezija, Międzyrzeczyje, ten, kur anksčiau vaivada buvo Andriaus Bninskio tėvas²⁸. Paprasti vietiniai žmonės (vietinis laikytojas, bajorai, miestiečiai), nepažindami buvusio karaliaus, patikėjo apsišaukėliu, bet vietinis vaivada jį suėmė bei pasiuntė surakintą grandinėmis Poznanėn. Tai, kad apsišaukėlis galėjo apgauti žmones, gyvenančius toliau nuo Mazovijos, Lietuvos arba Krokuvos, nesunku suprasti, tačiau tikrai stebėtina, kad Jonas ėjo ten, kur valdė Międzyrzeczio bei Gniezno kaštelionas Stanislovas Ostrorogiškis bei jo brolis Dobrogosčius, kuris ėjo Kamienės kašteliono pareigas. Abu vyrai buvo aršūs Kazimiero Jogailaičio patarėjai bei buvę geri Vladislavo Jogailaičio pažįstami. Dobrogosčius net teigia, kad jis ne tik atsimena karalių gyvą, bet taip pat jį mato savo sapnuose. Būtų sunku

²³ Ten pat.

²⁴ W. K o p y s t i a ņ s k i, Książę Michał Zygmuntowicz, *KH*, 20 (1906), L. K o l a n k o w s k i, *Dzieje Wielkiego Księstwa Litwy za Jagiellonów, I: 1377–1499*, Warszawa, 1930, s. 232–254, 261–267; J. D l u g o s s i, *Annales seu cronicae incliti regni Poloniae, liber duodecimus 1445–1461*, ed. D. Turkowska, Cracoviae, 2003, (toliau – D l u g o s z, *Annales, liber xii, 1445–1461*), s. 105–110.

²⁵ P. W ę c o w s k i, *Mazowsze w Koronie...*, s. 36–47; W. K o p y s t i a ņ s k i, Książę Michał Zygmuntowicz, *KH*, 20 (1906), s. 74–165. Apie mazoviečių santykius su Vokiečių ordinu žr. W. S i e r a d z a n, *Sąsiedztwo mazowiecko-krzyżackie w okresie przemian politycznych w Europie środkowowschodniej w latach 1411–1466*, Toruń, 1999, s. 55–64.

²⁶ O. H a l e c k i, *Ostatnie lata Świdrigiełły i sprawa wołyńska za Kazimierza Jagiellończyka, z mapą historyczną*, Kraków, 1915.

²⁷ J. T ę g o w s k i, Anna i Barbara..., s. 103 ir nuoroda 35.

²⁸ Žr. priedą 4; apie Andrzejų Bnińskį žr. *Polski Słownik Biograficzny* (toliau – *PSB*) II, Kraków, 1936, s. 143–145. Apie Vladisovą Vengrijon lydinčius didikus, žr. D l u g o s z, *Annales liber xi, xii*, s. 224 *sub anno* 1440.

tokius žmones apgauti²⁹. Jis nebuvo panašus į Vladislavą nei kūnu, nei dvasia. Gal jo tikslai buvo vien piniginiai ir jis tenkindavosi apmulkindamas bei išnaudodamas prastuomenę? Taigi Jonas buvo tinkamai nubaustas, o vėliau paleistas. 1451 m. pabaigoje Glogovo kunigaikštis Henrikas IX (apie 1388–1467), sužinojęs apie Jono veiksmus, pasiuntė laiškus į Gniezną bei Poznanę, klausdamas, ar Lenkijoje saugiai gyvenęs karalius³⁰. Atrodo, jis baiminosi, kad Jonas gali pratęsti savo karališkąsias gastroles ir Vroclavo mieste. Henrikas buvo nepriklausomos Glogovo žemės valdovas, Lenkijos ir Čekijos karalysčių politikos dalyvis. Sužinojęs, kad Jonas tikrai apsišaukėlis, jis įsakė Vroclavo miestiečiams Jono neklausyti. Iš priedų, prijungtų prie kunigaikščio rašto vroclaviečiams, žinome apie Jono veiksmus. Trumpai drūtai: iš Rytų Lenkijos kilęs žmogus pasinaudojo atsiradusia nežinia dėl Lietuvos rusų didiko bei Lenkijos–Vengrijos karaliaus likimo, kad igytų paramą Lenkijos karaliui ne itin draugiškose aplinkinėse žemėse: Mazovijoje bei Silezijoje. Gana daug paprastų žmonių juo patikėjo. Tikriausiai sutapimas, kad 1451 m. vasario mėnesį Poznanės, Silezijos ir Mazovijos vyskupystės atsisakė mokėti Kazimiero renkamą Bažnyčios mokesčių³¹. Vis dėlto 1451-ieji metai buvo neramūs Kazimierui. Pralaidęs 1450 m. Kalėdas Vilniuje, karalius subūrė ponų seimą Vilniuje, kur buvo karštai diskutuojama apie tai, kaip mirus Švitrigailai lietuviai turėtų atimti Podolę ir Lucką iš lenkų. Vėliau liepos mėnesio Korčino seime Olešnickis asmeniškai puolė Kazimierą dėl jo požiūrio į Mykolo Žygimantaičio reikalus. Vyskupas netgi mini Vladislavą Jogailaitį kaip žmogų, kuris nesilaiko savo žodžio³².

Balsas iš Vakarų

Praėjus mažiau kaip metams po Jono iš Vilčynos vaidinimo, bandyta dar sykį sumažinti pasitikėjimą Kazimieru Jogailaičiu, šįkart tiesiai per atseit atrastą iš mirusių prisikėlusį (ne)tikrą Vladislavą. Fiziškai Vladislovas nepasirodė Lenkijoje. Jis pasilikęs nenurodytoje Portugalijos saloje. Nors šįsyk gandai atėjo iš kito Europos pakraščio, Portugalijos, tačiau rusų ir čekų-vengrų bei Mazovijos elementai šitoje pasakoje aiškiai pastebimi. Šiuokart priežastis yra aiškiai politinė, nors negalima

²⁹ *PSB* xxiv/3, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1979, s. 497–499, 524–527 ir W. F a ł k o w s k i, *Elita władzy w Polsce za panowania Kazimierza Jagiellończyka (1447–1492). Studium aspektów politycznych*, Warszawa, 1992, s. 52–53.

³⁰ Žr. priedą 5; apie Henriką IX žr. *PSB* IX, Wrocław-Kraków-Warszawa, s. 415. Apskritai apie Sileziją žr. K. M a l e c z y ņ s k i, *Historia Śląska*, I: *Do roku 1763*, cz. 1–4, Wrocław, 1954; ir dar bendriau žr. K. O r z e c h o w s k i, *Historia ustroju Śląska 1200–1740*, Wrocław, 2005.

³¹ *Bullarium Poloniae litteras apostolicas aliaque monumenta Poloniae Vaticana continens*, VI: *1447–1464*, ed. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś *et al.*, Roma-Lublin, 1998, Nr. 520, p. 114, 1451 02 10.

³² D l u g o s z, *Annales, liber xii, 1445–1461*, s. 98, 105–106, 109–110.

atmesti galimybės, jog veikėjai taip pat ieškojo visokeriopos asmeninės paramos. Adresatai – dar vienas galimas Kazimiero Jogailaičio priešas, Vokiečių ordino didysis magistras Liudvikas iš Ehrlichshauseno, Gdansko miestiečiai ir dvasininkai bei abu Mazovijos kunigaikščiai (tikriausiai Boleslovas IV bei Vladislovas I). Mikalojus neslepia tiesos, kad magistro pats nepažįsta, nors tikisi, kad ateityje Erlichshausenas taps ištikimiausiu jo draugu ir rėmėju.

1452 m. balandžio 10 d. (Velykų pirmadienį) iš Lisabonos į Marienburgą rašo dominikonas Mikalojus Floris (Nicolaus Floris)³³. Iš pirmo žvilgsnio Lisabona atrodo visai nieko dėta šitoje byloje, tačiau iš tiesų Portugalijos sostinė turėjo ypatingą reikšmę Šiaurės Europos istorijoje. XV a. viduryje Lisabona ėmė klestėti iš prekybos su Afrika bei portugalų užjūrio pasauliu. Šis miestas ir toliau liko svarbiu druskos tiekėju Hanzos rinkoms, įskaitant Lenkiją bei prūsus³⁴. Apie Mikalojų mes težinome tiek, kiek jis pats papasakoja. Tokios pavardės nerandame nei Gdansko miesto arba dominikonų šaltinyje, nei Pamokslininkų ordino Rusijos provincijos (Lvovo vienuolyno) dokumentuose³⁵. Tikriausiai jis buvo ispanų kilmės, kaip ir byloja rankraštiniai įrašai iš Mazovijos³⁶. Floris buvo ypatingos Dominikonų ordino grupės, važiujančių tarp genčių dėl Kristaus brolių-maldininkų bendrijos (*Societas fratrum inter gentes propter Christum peregrinantium*), narys (o gal tik tos grupės gerbėjas, *honoris studens*). Ši pamokslininkų grupė formavosi XIV a. pirmoje pusėje Peroje ir Kafoje tikėjimui Kristumi plėsti Rytų Europoje, Bizantijoje bei Azijoje. Ordinas dalijo savo teritoriją į kraštus, arba *contrate*. Dauguma brolių buvo kilę iš Italijos, bet taip pat būta prancūzų, anglų, *ispanų*, vokiečių, vengrų ir lenkų kilmės narių. Jau XV a. pradžioje bendrijos centru tapo Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė bei Lenkijos karūnos rusėnų žemės³⁷. Konstancos Bažnyčios suvažiavimo metu Jogaila gyrė vieną

³³ Žr. priedą Nr. 1.

³⁴ Bendrai apie Lisaboną – N. J. G. P o u n d s, *An Economic History of Medieval Europe*, London-New York, 1974, p. 162, 224, 259; apie Lisabonos druskos prekybą su Prūsais per Gdanską žr., pavyzdžiui, *Hansisches Urkundenbuch*, VII. 1, 1434–1441, ed. H.-G. von Rundstedt, Weimar, 1939, Nr. 398, S. 201 (1438 m.); Nr. 505, p. 255 ir nuor. 2; Nr. 522 § 9, p. 262; Nr. 767, p. 401–465, skundai iš Prūsijos ir Livonijos, ypač § 8, p. 413, § 16–18, p. 420–422, § 22, p. 424, § 120, p. 459 ir nuorodą 4.

³⁵ *Liber mortuorum monasterii Leopoliensis sancti Dominici*, ed. W. Kętrzyński, *Monumenta Poloniae Historica*, 5, Lwów, 1888; Warszawa, 1961, s. 537–561; *Akta grodzkie i ziemskie z Archiwum Bernardyńskiego we Lwowie*, Lwów, 1868–1886, s. 1–11; šiuose leidiniuose jo nemini.

³⁶ Žr. priedą Nr. 2.

³⁷ R. L o e n e r t z, *La Société des Frères pèrègrinants. Etude sur l'Orient dominicain*. [Instituim historicum fratrum praedicatorum Romae ad S. Sabinae, *Dissertationes historicae*, fasc. VII], Roma, 1937, p. 5, 25–26; J. K ł o c z o w s k i, *Dominikanie polscy na Śląsku w XIII–XIV wieku*, Lublin, 1956, s. 18, 40, 315, 316; T. M. T r a j d o s, *Kościół katalicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława II Jagiełły (1386–1434)*, I, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 1983, s. 171–203. Apie Bendrijos rusų kontratos vėlyvesnio XV a. istoriją žr. taip pat W. K o s z e w i e r s k i, *Mikołaj Cingulatoris – dominikanin lwowski z połowy XV wieku*, *Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XV wieku. Aktywność duszpasterska i kultura intelektualna*, red. J. Kłoczowski, J. A. Spież [Studia nad historią dominikanów w Polsce, 3], Poznań, 2002, s. 271–283.

tokį brolių Teodorą Chrysobergę už jo lotynų, graikų bei totorių mokslų sugebėjimus. Vladislovas Jogailaitis, kaip ir jo brolis Kazimieras dominikonams buvo suteikęs paramą³⁸.

Mikalojus teigia esąs vengrų bei lenkų karaliaus Vladislovo pažįstamas ir atsiskyrėlis kartu su juo (*socius et coheremitanus*). Vladislovas atseit dabar kaip atsiskyrėlis gyvena Portugalijos karalystės salose. Tiksliau apie karaliaus buvimą Mikalojus nieko nesako. Pagal susiklosčiusią istoriografinę tradiciją Vladislovas gyveno Maderoje³⁹. Žinoma, kad XV a. portugalai kolonizavo kelis Atlanto vandenyno salynus: Maderą bei Porto Santo (1419, 1420 m.), Azorus (1427–1452 m.) bei Capo Verdhe (1450–1470 m.). Mikalojus gan įtikinamai kalba apie naujuosius Europos geografinius atradimus, kurių niekas bent rytuose negalėjo patikrinti. Kaip nekeista, tuo metu popiežiaus legato pareigas Prūsiose ėjo portugalų vyskupas Luis da Silva, kuris buvo ne itin populiarus tarp Vokiečių ordino ir jo pavaldinių⁴⁰.

Mikalojus rašo kaip žmogus, kuris asmeniškai nelabai ką žino apie Lenkijos padėtį. Tai truputį keista, laikant, kad jis yra Vladislovo pažįstamas. Tai, ką jis žino, jis žino iš savo pažįstamo laivo kapitono. Mikalojus turi žinių apie neapykantą tarp lenkų bei Vokiečių ordino, tačiau Europoje daugelis žmonių, ypač dvasininkija, žinojo apie lenkų ir lietuvių konfliktus su Vokiečių ordinu. Mikalojus siunčia savo bendrininką, *shipar* (laivo kapitoną), Joną Lenką, Johannes Polonus vardu, pas magistrą su laiškais. Žinoma, ryšiai tarp Iberijos bei Hansos pasaulių tada buvo gana glaudūs⁴¹. Jis tiesiai rašo, kad magistro pats nepažįsta, nors tikisi, kad ateityje ma-

³⁸ R. L o e n e r t z, *La Société des Frères pèrègrinants...*, p. 102. Žr. taip pat G. G l u c h, Dominikańscy spowiednicy i kaznodzieja Jagiellonów, *Dominikanie w środkowej Europie*, s. 247 bei nuorodą 29; apie ryšius tarp šio Ordino ir Silezijos kunigaikščių žr. K. J a s i ń s k i, Dominikańskie pochówki Piastów, ten pat, p. 225. Apie Lietuvos dominikonus žr. S. B r z o z e c k i, Litewska prowincja dominikanów, *Dominikanie. Gdańsk-Polska-Europa. Materiały z konferencji międzynarodowej pt.: Gdańskie i europejskie dziedzictwo. Zakon Dominikanów w dziejach Gdańska... (9–10 maja 2002)*, red. D. A. Dekański, A. Gołembnik, M. Grubka, Gdańsk-Pelplin, 2003, s. 139–164. Taip pat C. D e l a c r o i x-B e s n i e r, Les dominicains en Europe du Centre-Est (Ruthénie, Podolie, Moldavie): flux et reflux du catholicisme (1370–1430), *Proceedings of the Commission Internationale d'Histoire Ecclésiastique Comparée, Lublin 1996: Part Two. Christianity in East Central Europe, Late Middle Ages*, ed. J. Kłoczowski *et al.*, Lublin, 1999, p. 310–327.

³⁹ W. P a ź n i e w s k i, Fado o niepewności, *Twórczość*, 1987, Nr. 12, s. 138; S. J a k u b c z a k, Mikołaj Rychlik..., s. 204 bei nuorodą 44.

⁴⁰ *GstAPK*, XX, OBA 11034, 11035, 11037, 11038. 1450 12 09: „Tyleman vam Wege sprach ouch offenbar, der herre *legatus* sulde die ungloubigen und Juden und andere bosze cristen in seynem lande in Portugal besuchen...“, *Akten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, 3: *Januar 1447 bis Juli 1453*, ed. M. Töppen, Leipzig, 1882; Aalen, 1974, s. 213.

⁴¹ S. A b r a h a m-T h i s s e, Les relations hispano-hanséates au bas moyen âge, I, *En la Espana medieval*, 14 (1991), p. 131–161; II, ten pat, 15 (1992), p. 249–295. Apie santykius tarp Iberijos karalių bei Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų žr. S. C. R o w e l l, Du Europos pakraščiai: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir ispanų karalysčių ryšiai 1411–1412 ir 1434 m. tekstuose, *Lietuvos istorijos metraštis 2003. I*, Vilnius, 2004, p. 149–188.

gistras taps „ištikimiausiu jo globėju“. Mikalojus taip pat kreipiasi į Gdansko miestą bei vienuolyną. Neaišku, ar šis „vienuolynas“ priklauso Vokiečių ordinui ar Šv. Dominikono sūnams⁴². Kaip ir kiti šaltiniai apie Kazimierą bei Sofiją jis kalba kaip *frater istius cum matre*, kurie net labiau nei Ordinas suinteresuoti išaiškinti Mikalojaus bylą. Jis tikisi, kad Vokiečių ordinas, susitaikęs su lenkais, galės išlaisvinti Kristaus kapą (Jeruzalę) nuo Agaričių rankų. Jis prašo didžiojo magistro paramos sau ir jam padėjusiems lisaboniečiams, ypač Portugalijos karaliui Afonsui V. Jis taip pat yra rašęs laišką dviems Mazovijos kunigaikščiams (aiškiai jis kažką žinojo apie Lenkijos pakraščių politinę santvarką); taip pat jis siunčia Vladislovo atsiskyrėliškąjį drabužį (*pellicium*, arba ašutinę), kad būtų galima jį paliesti (tarsi relikviją abejonėms išsklaidyti). Tokiu būdu naujienų gavėjai žinotų, kad Portugalijos Vladislovas nėra nykštukas, kaip Jonas iš Vilčinos. Jis taip pat sveikina Lenkijos dominikonų provincijos vadovą, neįvardytą Jokubą iš Bydgoščio.

Abiem atvejais yra bandoma susisiekti ne su [Vladislovo] broliu ir motina, ne itin dėmesingai kalbant apie Lenkijos karalių ir karaliaus motiną (nors nuolat kalbama mandagiau apie poną Lenkijos, Vengrijos ir t. t. karalių Vladislovą), bet visada siekiama susikalbėti su Kazimiero priešais Lenkijoje, Čekijoje ir Mazovijoje. Mikalojaus laiške išdėstyti duomenys atrodo apčiuopiami, bet vis dėlto, pabandžius patyrinėti įtikinamesnes teksto detales, viskas lieka nepaliečiama.

Nežinome, kokį atgarsį sukėlė Mikalojaus laiškas. Išlikusioje Vokiečių ordino magistro korespondencijoje apie Mikalojų nerašoma (nors būtina pabrėžti, jog *Ordensfolianten* neturi viso 1452 m. laiškų komplekto)⁴³. Iš Vokiečių ordino rašto žinoma, kad 1452 m. vasarą Kazimieras panorėjo kalbėtis su Liudviku apie „privatų reikalą“, bet apie ką konkrečiai – nežinome. 1452 m. spalio mėnesį Krokuvos katedros probstas ir Lenkijos dominikonų provincijolas Jokubas iš Bydgoščio apsilankė Prūsuoje, kur susitiko su imperijos kancleriu, bet apie ką jie kalbėjosi, mes nežinome⁴⁴. Tačiau žinome, kad Florio laiškas turėjo atgarsį pačioje Mazovijoje, kur 1457 m. kažkas (dar syki – tik Dievas žino kas) įrašė eilėraštuką viename Plocko katedros kapitulos bibliotekos XI arba XII a. rankraštyje apie gyvąjį Vladislovą bei Florio žinias: *Vivit rex Polonie iustus Wladislaus / ut probat viriliter Floris Nicolaus. / Cristiani ovantes nullatenus erunt, / rege si mirifice invento carebunt*⁴⁵. Čia Floris aprašomas kaip ispanų barzdyla, Vladislovo kompanionas, buvęs Gdanske, dominikonas. Šis įrašas atspindi Florio laiško tekstą: *potestate sancte Trinitatis tocius chris-*

⁴² Apie dominikonus Gdanske žr. R. K u b i c k i, Przerzy konwentu gdańskaiego od początków XIV w. do 1525 r. Przyczynek do badań nad składem osobowym konwentów kontraty pruskiej dominikanów w średniowieczu, *Dominikanie, Gdańsk-Polska-Europa...*, s. 201–219.

⁴³ *GstAPK*, XX Ordensfolianten 17, 17a ir 17b.

⁴⁴ J. V o i g t, *Geschichte Preussens*, viii, Königsberg, 1838, S. 271.

⁴⁵ Žr. priedą Nr. 2.

tianitatis legatus, socius ac coheremitanus. Neaišku, ar tai papildoma informacija pagal liudininką, ar remiantis Florio laišku padaryta „scenos“ racionalizacija. Šios žinios nebūtinai buvo „kolportowane w czasie wojny trzynastoletniej na terenie Płocka“, kaip spėjo rankraščio nematęs A. F. Grabskis⁴⁶. Vladislovo pergalės, apie kurią kalba šios eilutės, kontekstas lieka nežinomas: ar tai lenkų pergalė prieš Ordiną, ar mazoviečių pergalė prieš karūną? Vis dėlto Mykolas Žygimantaitis jau 1452 m. pavasarį buvo miręs, o mazoviečiai nebeieškojo, kokių būdu pulti Kazimierą Jogailaitį.

Ar šis laiškas – falsifikatas? Techniškai šis raštas atrodo keistokai. Išoriškai viskas atrodo tvarkingai. Antspaudas nėra išlikęs, bet nėra priežasties abejoti jo buvimu ant šio popieriaus 1452 m. pavasarį. Pats tekstas yra savotiškas. Stilius nėra labai dominikoniškas (turint omenyje aukštą dominikonų išsilavinimo lygį). Nors Mikalojus žino, kad didysis magistras gyvena Marienburge, tačiau Vokiečių ordiną vadina labiau literatūriškai nei tiksliai (*de domo theutonica vexilliferorum*, o ne *fratres domus sancte Marie Theutonicorum Ierosolimitane*). Jau po datų atskiruose stulpeliuose įrašomos viena šalia kitos dvi papildomos pastraipos (*Mementote semper...* ir *Rectores camere...*). Nėra jokių įrodymų, kad laišką galėjo padirbti pats didysis magistras arba Ordino šalininkai Gdanske. Tikriausiai laiškas nėra falsifikatas, nors tai nereiškė, kad jo turinys nemelagingas. Jeigu nebūtų 1457 m. Plocko kodekso įrašo apie Florį ir Gdanską, būtų galima įtarti, kad tik laivo kapitonas (laiškanešys) pasirodė Prūsuoje. Daugiau, kiek žinome, Florio aplinkoje apie patį Vladislovą nieko negirdėta.

Mikalojus Rychlikas

1459 m. atsiranda naujas pretendentas, kuris arba sąmoningai, arba atsitiktinai tobulina jau kitų veikėjų sukurtą mirusiojo Vladislovo vaidmenį. Kitaip, nei Florio karalius, šis Vladislovas buvo aiškiai matytas pačioje Lenkijoje. Apie jį žinome iš skandalingo čekų metraštininko bei politologo Pavelo Žideko, kuris 1470 m. čekų karaliui Jurgiui Podiebradžiui parašė traktatą apie karaliaus galią⁴⁷. Jis pasakoja anekdotą apie tai, kaip 15 metų po Vladislovo dingimo Mikalojus Rychlikas pasirodė Poznanėje, teigdamas esąs miręs karalius. Tačiau Lukaszas Górka, Poznanės vaivada, paskelbė jį melagiu. Górka, kaip ir kaštelionai Ostrorogiškiai, kurių valdose prieš aštuonerius metus pasirodė Jonas iš Vilčinos, buvo Kazimiero Jogailaičio tarnas bei

⁴⁶ A. F. G r a b s k i, Wiersze o klęsce warnenskiej. Z dziejów okolicznościowej poezji politycznej w Polsce XV w., *Prace polonistyczne*: Seria 23 (1967), s. 50.

⁴⁷ J. G r y g i e l, Echa bitwy..., s. 138.

Vladislavo Jogailaičio pažįstamas. Rychlikas buvo suimtas, o bausmę atidėjus iki karaliaus atvykimo, iš jo gerokai pasišaipyta. Jam ant galvos uždėjo popierinę karūną, surakino trinkose ir du sykius per dieną mėtydavo į jį šiukšles. Paskui jis buvo įkalintas iki gyvos galvos⁴⁸. Toks likimas yra daug panašesnis į apsišaukėliui tinkamą bausmę, nei Jonui iš Vilčinos parodyta tolerancija. Kaip nekeista, Rychlikas taip pat kilęs iš Karūnos Rusios, Krukienicų, jis buvo Varniečio tarnas, kaip S. Jakubczak yra įrodęs⁴⁹. Šįsyk pretendentas pirmą kartą susitinka su aukščiausios valdžios atstove karaliene Sofija. Žinių apie šiuos įvykius Židekas galėjo pasisemti praleidęs keletą metų Krokuvoje (1451–1452, 1453–1455)⁵⁰. 1452–1453 m., t. y. netrukus po Jono iš Vilčinos pasirodymo tame mieste, Židekas buvo Vroclave. 1453 m. gegužės mėnesį paleistas iš kalėjimo, jis grįžo į Krokuvą⁵¹. 1459 m. rugsėjo mėnesio seime Rytwianskis priminė Kazimierui savo brolio pavyzdį ginčiuose dėl karaliaus galios, ypač dėl šio tylios paramos lietuviams, jiems bandant atgauti Lucką iš lenkų ponų rankų po Švitrigailos mirties⁵². Kai kurie istorikai mano, jog tokios apibrėžtos kalbos apie Kazimiero likimą, mirus Vladislovui, turėjo priminti jaunesniajam Jogailaičiui, kad gyvas Vladislovas galės atsiimti savo sostą⁵³.

1459 m. yra svarbus tarpsnis ne vien tik Kazimiero vidaus politikoje. Tais metais Mathias Korvinas buvo karūnuotas vengrų karaliumi. Tokį žingsnį Dlugošas interpretavo kaip puolimą prieš Kazimiero sūnų teises (per motinos liniją bei dėdės tradiciją) į čekų bei vengrų sostus⁵⁴. Mantovos Bažnyčios suvažiavimo metu naujasis popiežius Pijus II atseit parašė laišką turkų sultonui, paminėdamas, jog Lietuvos kunigaikštis Jogaila tapo krikščionimi, kad galėtų valdyti Lenkiją. Jo sūnus Vladislovas valdė Vengri-

⁴⁸ A. L e w i c k i, Pseudo-Warneńczyk, s. 240; S. J a k u b c z a k, Mikołaj Rychlik...; Z. V. T o b o l k a, Pavel Židek, *Spravovna [Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění]*, Praha, 1908, s. 180–181: „Ale Uhři rzali sobě krále Vladislava polského, který hlaboce k Jeruzalemu se dobyl, a když zrušil přísahu, který učinil na božím těle, Abaldach | Turecký na svém bohu. Tehdy řeal póhán: Poněvadž křestané lži svému Bohu, i jich Buch bud nam na pomoc. A tak obrátiv se, poráží křestaný, a krále zabiv, čtvrti a na každé bráně čtvrt zavěši. Julian, kardinal, který radil kráki aby nedržel přísahy, útopi se. Mezi tiem Poláček jeden, Rychlik jménem, mitěžil lidmi, řka, že by on byl král Polcky, který po patnadcti létech onázal sě v Poznané, řka, že jest krákem. Tu jej měšť’ané z předměstie poctivě vzali. A když pan Lukáš, vévoda přijel, poznav, že nenie král, než lheř, chtěl ho stieti, tu páni staři té krajíny nedopustili, než což všeco královstvie učiní, potem byl s niem o to, všeho královsvie, a když králova stara odepřze, že jeji syn nenie, i páni udělajic mu korunu papírovú na praněf vsadic, každý den dvakrat jej miskali, a potom chovati u vězenie poctivě až do smrti, aby žadný o nich neutrhal, že by svého krále umořli.“

⁴⁹ S. J a k u b c z a k, Mikołaj Rychlik..., s. 200.

⁵⁰ Ten pat, p. 199.

⁵¹ J. G r y g i e l, Ideal władcy..., s. 331.

⁵² J. D l u g o s z, *Annales, liber xii, 1445–1461*, p. 109–110, 329; S. J a k u b c z a k, Mikołaj Rychlik..., s. 203.

⁵³ Ten pat, p. 204.

⁵⁴ J. D l u g o s z, *Annales, liber xii, 1445–1461*, p. 325.

ją, o atsivertęs į tikrąjį tikėjimą sultonas galėtų tapti čekų ir vengrų karaliumi mirus Ladislovui Pomirtinukui. Šį kartą grasinama ne Lenkijos valdovui, bet tebekovojan-
tiems pretendentams į čekų bei vengrų sostus Korvinui ir Podiebradžiui⁵⁵. Nėra atsi-
tiktinumas tai, kad būtent 1459–1460 m. pagerėjo santykiai tarp Kazimiero ir Podiebr-
radžio. Diplomatinis susitikimas planuotas Didžiojoje Glogovijoje (Henriko IX žemėse).
Kazimieras net sugalvojo pakviesti čekų karalių Jurgį tarpininkauti sudarant paliaubas
kare prieš Vokiečių ordiną⁵⁶. Kaip čekas Židekas galėjo žinoti apie Stadnicų karalių?
Kaip Vroclavo kalinys jis galėjo sužinoti apie Jono iš Vilčinos vaidinimą tame mieste.
Tada kyla klausimas, ar jis galėjo sukurti pasaką apie Rychliką, tokiu būdu remdamas
vengrų ir čekų politiką prieš jogailaičių valdžią?

Kilmingo čekų maldininko atradimas

Atrodo, kad kitas (ir paskutinis) Vladislavo pasirodymas taip pat labiau sietinas
su įvykiais Čekijoje ir Vengrijoje nei su Lietuvos ir Lenkijos politika. 1465 m.
lapkričio mėnesį Podiebradžio pavaldinys bei čekų karalienės brolis Levas iš Rož-
mitalio išvyko į Vakarų neaiškiais kelionės tikslais. Levas iš Rožmitalio apsilankė
įvairiuose karališkuosiuose dvaruose; ypač šiltai jį priėmė Ispanijos karalystėse bei
Portugalijoje (jis turėjo imperatoriaus Frydricho III žmonos bei Portugalijos Afonso
V sesers Leonoros supažindinimo laišką)⁵⁷. Kelionės metu netoli Medinos del Kam-
po (Vidurio Šiaurės Ispanijoje), maldininkų kelyje į Šv. Jokūbo šventyklą Santiage,
ponas Leonas išgirdo apie atskalūną, buvusį Lenkijos karalių, kuris, kaip bylojo
legendos, pralaimėjo mūšyje prieš pagonis. Jis atsiskyrė nuo pasaulio, nes jam buvo
gėda iš kautynių pabėgusių karių. Leonas su saviškiais ėjo atsargiai sėlindamas, nes
bijojo, kad juos pamatęs iš toli karalius-atsiskyrėlis nepasislėptų miške. Vienas len-
kas prašo Leono, kad atskalūną prikaltintų nusiauti sandalus. Jeigu jis turys po šešis
pėdos pirštus, reiškia jis – karalius: *Tunc Polonus ille conspectis in pede sex digitis
accedens ad eum in genua procubuit pedemque amplexatus dixit: „Tu es haeres
noster et rex, qui bello ab Ethnicis superatus est.“*

⁵⁵ J. S m o l u c h a, Inicjatywy Piusa II rozwiązania kwestii tureckiej w latach 1458–1464, *Zeszyty naukowe uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Historyczne*, 131 (2004), 83 ir nuor. 40.

⁵⁶ J. D l u g o s z, *Annales, liber xii, 1445–1461*, p. 337; O. O d l o Ź i l í k, *The Hussite King*, p. 135–137. Henriko IX dukra Ona ištėkėjo už Podiebradžio Silezijos vietininko Henriko Rožmberko broliavaikio Jano – ten pat, p. 78–79.

⁵⁷ A. L e w i c k i, Pseudo-Warneńczyk, s. 241–242; S. C i e s i e l s k a-B o r k o w s k a, Les voyages de pologne en Espagne et en Portugal au XVe et XVIe siecle, *Archivum Neophilologicum* 1:2 (1934), s. 376–377; M. H. I. L e t t s, *The Travels of Leo Rozmital through Germany, Flanders, England, France, Spain, Portugal and Italy, 1465–1467*, Cambridge, 1957. Naujausias čekų leidinys: G. T e t z e l, *Cestovní deník Lva z Rožmitalu a na Blatné, 1465–1467*, Olomouc, 2003; Pastabas – O. O d l o Ź i l í k, *The Hussite King*, p. 174–175.

Atsiskyrėlį nustebino toks elgesys. Tačiau lenkas toliau sako, kad nuo vaikystės žinojęs apie Vladislovo kūno stuomenį bei pėdų pirštus. Leonas rašo, kad *eremita autem ille tunc temporis magno erat natu, annorum circa septuaginta, statura pro-cera, facie oblonga colore fusco, naso eminenti, capillis nigris, barba longa et cana*. Jis taip pat pastebi paslėptą po drabužiais ilgą pilką ašutinę⁵⁸. Ši sykį netikrasis Vladislovas yra tinkamo aukšto ūgio, atrodo panašus į tikrą atsiskyrėlį, slapta nešioja ašutinę (tokį drabužį Mikalojus Floris esą pasiuntė didžiajam magistrui Liudvikui). Jis ir toliau gėdijasi savo kariškių elgesio ir gyvena labiau lankomoje vietoje, nei anksčiau minėtos nuošalios Portugalijos salos. Leono aprašytas žmogus yra beveik apčiuopiamas, tačiau jis vis tiek lieka miglota figūra. Jo amžius ne visai tinkamas vaidmeniui – 1465 m. Vladislovui būtų sukakę 41-eri metai, o ne Rožmitalio spėti 70. Neaišku, ar šis atsiskyrėlis buvo maldininko kelionei būtinas koloritas, ar potencialus Vidurio Europos veikėjas. Kaip nekeista, 1467–1469 m. panašiu maršrutu į Iberiją ėjo Kazimiero Jogailaičio dvariškis, lietuvis Aleksandras Soltanas⁵⁹. Nežinome, kodėl šis ponas nusprendė keliauti Jeruzalėn: ar dėl žinomos dvariškių kultūros *curiositas*, ar dėl asmeninio pamaldumo, o gal dėl būtinybės patikrinti čekų karaliaus pasiuntinio veiksmus.

Vladislovas Jogailaitis nebuvo pamirštas. Jis tapo pavyzdžiu Kazimiero Jogailaičio sūnams. Jo pasiaukojimu ginant tikėjimą ketino sekti šv. Kazimieras. Vladislovas Jogailaitis buvo laikomas kankiniu, vos ne šventuoju⁶⁰. Nors įvairūs autoriai kalba apie Vladislovą kaip šventą kankinį, jis netapo bažnytinio kulto objektu. Šis vaidmuo atiteko jo brolio vaikui šv. Kazimierui. Vladislovo veiksmai bei likimas tapo politinės poezijos siužetu. Jo pavyzdys naudojamas raginant kitus valdovus tapti kryžiaus žygeiviais arba pamokant karalius bei kariškius, barant už bailumą, išdavystę arba nesugebėjimą veikti kaip tikram krikščionių karaliui. Tas Vladislovas, apdainuotas nežinomo autoriaus eilėraštyje, *Ego Wladislaus Polonorum quondam sincera aderam*, nebėra apsišaukėlių fikcija (jeigu galima taip kalbėti apie Mikalojaus Florio legendinį atsiskyrėlį, arba Jono iš Vilčinos bei Mikalojaus Rychliko vaidmenis), bet tampa labiau panašus į karalių Artūrą arba mirusį Barbarosą. Gal čia verta prisimin-

⁵⁸ A. L e w i c k i, Pseudo-Warneńczyk, s. 241–242.

⁵⁹ A. P a r a v i c i n i, W. P a r a v i c i n i, Alexander Soltan ex Lithuania ritum grecorum sectans. Eine ruthenisch-polnische Reise zu den Höfen Europas und zum Heiligen Land, S. 1467–1469, *Zwischen Christianisierung und Europäisierung. Beiträge zur Geschichte Osteuropas in Mittelalter und Früher Neuzeit. Festschrift für Peter Nitsche zum 61. Geburtstag*, ed. E. Hübner et al., Stuttgart, 1998, S. 367–401. Plg. R. R. T r i m o n i e n ě, Vakarų Europos valdovų rekomendaciniai raštai Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero dvariškiui: Aleksandro Soltano politinės veiklos štrichai, *Lietuvos istorijos studijos*, 3 (1996), p. 101–119.

⁶⁰ S. C. R o w e l l, Procesy rozwoju i zaniku kultu świętych na Litwie i w Polsce w drugiej połowie XV wieku, *Zapiski Historyczne*, 70 (2005), s. 457–462.

ti, kad 1445 m. pasirodęs Stadnicų karalius taip pat buvo metraštininko tapatinamas su Vladislovu Varniečiu arba Karaliumi Artūru⁶¹. Jis yra buvęs ir kartu būsimas valdovas, kuris sugrįš netikėtai:

*Sed nemo me uidit, audiuit, siue coluit
Ab illo tempore cum de prelio Turcorum cessi opere*

*Ibi iam apparebo, ubi regnorum acsi ruinam videbo
Non autem iacturam per quam regnorum senserim perituram
Non tempus signabo nec apparicioni locum significabo.*⁶²

Mirusiojo valdovo vaidmenį atliekantieji galėjo užsidirbti pinigų. Jų egzistavimas galėjo būti panaudojamas kitiems karaliams grasinant arba juos raginant. Psichologiškai nesunku suprasti tokius numirėlio apsiareiškimus. Kazimiero tarnas italas Filipas Kalimachas įamžino vyskupo Grigaliaus iš Sanoko padarytą įžvalgią išvadą, kad tie, kurie teigė esą matę karalių, norėjo tikrai įtikinti save ir kitus, kad netiesa, jog jie begėdiškai paliko jį mūšyje, o esą pabėgę kartu su juo nuo bendro pavojaus: *ac proinde sic de vita aut de morte illius loquebatur, quod, utrum mallent, facile sibi ipsis possent polliceri.*⁶³

Jeigu mūsų žinios apie mirusį Vladislovą kiltų iš grožinės literatūros arba iš vienos politinės propagandos centro, būtų galima išvelgti tam tikrą kūrybinę pažangą – pirmiausia pretendentai vaidina žemesnio rango veikėjus. Paskui jie atlieka karaliaus vaidmenį. Jiems pasirodžius, aiškėja, kad jie nei kūniškai, nei kultūriškai nėra panašūs į Vladislovą. Ne veltui Floris siunčia drabužį, kad įrodytų savojo Vladislovo realumą.

Mirę ir dingę valdovai – Europos patirtis

Viduramžiais ne taip jau retai susiformuodavo legendos apie mirusius arba dingusius karalius. Tikriausiai labiausiai žinomi „amžinieji“ valdovai buvo legendinis britų karvedys Karalius Artūras bei vokiečių imperatorius Frydrichas Raudonbarzdis (Barbarossa)⁶⁴. Pagal populiarias pasakas, šitie valdovai nežuvo, bet dar miega, kol

⁶¹ Žr. nuorodą 15.

⁶² A. F. G r a b s k i, Wiersze o klesce, s. 52–54, *Ego Wladislaus*, eil. 44–46, 49–51 (p. 53).

⁶³ P. C a l l i m a c h i, *Vita et mores Gregorii Sanocei*, ed. I. Lichońska [*Bibliotheca latina medii et recentioris aevi*, 12], Warszawa, 1963, s. 42.

⁶⁴ M. E v a n s, *The Death of Kings. Royal Deaths in Medieval England*, London-New York, 2003, p. 147–161.

grįš išgelbėti savo karalysčių nuo kitais būdais neįveikiamų priešų. Kitas variantas – pasakojimai apie tuos valdovus, kurie mirė nesava mirtimi, o jų vietą užėmė konkurentas. Tokie buvo anglų karaliai Haraldas II (1065–1066), Eduardas II, Ričardas II (1377–1399) bei Eduardas V (1483). Pasak „Karaliaus Haraldo Godwinaičio gyvenimo“ autoriaus, 1066 m. spalio 14 d. paskutinysis Anglijos anglo-saksų karalius nežuvo kautynėse prie Hastingso; pabėgęs iš mūšio Haraldas bandė suburti savo šalininkus Vokietijoje, kad galėtų atkovoti savo karalystę; paskui jis tapo maldininku ir keliavo per Europos šalis. Galų gale jis grįžo Anglijon ir gyveno kaip atsiskyrėlis Česteryje⁶⁵. Po poros šimtmečių toje pačioje normanų užkariautoje Anglijoje karalių Eduardą II nužudė keli karaliaus elgesiu nepatenkinti baronai, kad karalienė kartu su savo meilužiu galėtų valdyti Angliją Eduardo sūnaus Eduardo III vardu. Popiežiaus notaras, išklašęs atseit nustumtojo valdovo išpažintį, pranešė Eduardui III apie šį reikalą. 1340 m. Anglijos visuomenę šokiravo keistas laiškas, kuriame teigta, kad Eduardas dar gyvas ir yra pasišventęs atsiskyrėlis⁶⁶. Taigi karalius-atsiskyrėlis yra gana dažnas radinys. Jų yra daugiau, ne tik Haroldas, Eduardas arba Vladislovas Jogailaitis. Liaudies supratimu, karaliai ir atsiskyrėliai turi artimiausius ryšius su Dievu, būtent atsiskyrėliai turi galimybę tiesiogiai pareikšti kritiką valdovo atžvilgiu⁶⁷. Kita vertus, atsiskyrėliai gyveno nuošalyje nuo visuomenės; jie buvo retai matomi, tad netikėtai vėl atsiradus atseit mirusiam karaliui buvo nesunku kitiems paaiškinti, kad jis iki tol buvo tyčia ir sąmoningai pasislėpęs nuo žmonių.

Tokie gandai apsišaukėliams padėjo pagrįsti savo teiginius, esą jie yra *reges redivivi*. 1224 m. Nyderlanduose tūlas Bertrandas de Ray pasiskelbė esąs 1205 m. miręs Balduinas, buvęs Flandrijos grafas bei Konstantinopolio imperatorius. XIII a. devintajame dešimtmetyje du apsišaukėliai apsimetė imperatoriumi Frydrichu II. Jų tikslas buvo gauti turtą, valdžią apgaudinėjant kitus arba padedant tiems, kuriems nepatiko tuometinė valdžia. Anglų karalių Ričardą II nužudė pretendentas į jo sostą Henrikas Bolingbrokas, Derby grafas, kuris 1399 m. tapo karaliumi Henriku IV. Tarp Henriko priešų, ypač Percy šeimos rate, atsirado apsišaukėlis Ričardas. Vėliau Škotijoje Trumpingtono gyventojas Tomas Wardas pasiskelbė esąs Ričardas. Tie, kurie buvo prieš Henriką IV, pasinaudojo tokiais žmonėmis kaip pretekstu nepaklusti naujam karaliui⁶⁸. Geriausias pavyzdys – Eduardas V su broliu Ričardu, kuriuos

⁶⁵ The Life of King Harold Godwinson, *Three Lives of the Last Englishman*, ed. tr. M. Swanton, London-New York, 1984, p. 3–40.

⁶⁶ M. E v a n s, *The Death...*, p. 155–156; I. M o r t i m e r, The Death of Edward II in Berkeley Castle, *English Historical Review* 120, No. 489, 2005, p. 1175–1214.

⁶⁷ M. E v a n s, *The Death...*, p. 161.

⁶⁸ N. S a u l, *Richard II*, New Haven-London, 1997, p. 457; P. M c N i v e n, Rebellion, Sedition and the Legend of Richard II's Survival in the Reigns of Henry IV and Henry V, *Bulletin of the John Rylands Library*, 76 (1994), p. 93–117

tikriausiai nužudė jų dėdė Ričardas III. 1487 m. iš mirusių prisikėlęs Ričardas (Perkinas Warbeckas) bandė atimti sostą iš Ričardą III kovoje nužudžiusio karaliaus Henriko VII⁶⁹. Henrikas jį traktavo gana garbingai, nepaisant to, kad jį įkalino savo rūmuose-tvirtovėje, Londono bokšte, kol / kai tapo akivaizdu, kad Perkinas niekada nenusiramins.

Išvados

Peržiūrėjus daugybę Vladislavo Jogailaičio pomirtinių apsiereiškimų, galima daryti išvadą, kad jis (tai yra jo mitas) yra bendros Europos tradicijos dalis. Daugelyje šalių kalbama apie nelaimingai mirusį, žuvusį arba net nužudytą valdovą, kuris vieną dieną grįš vargšų nuo jų tautiečių ginti. Arba, kaip pastebėjo Enėjas Piccolominis (būsimasis popiežius Pijus II), *principes – risu in timorem verso, conventus in propinquo faciunt, missisque satellitibus hominem in vincula coniiciunt; qui ut captus est, ab omnibus est desertus, regnumque non parva formidine liberatum. Illo jam vesanus est, nec ulla nisi stultitiae verba profudit* (tiksliau nežinoma sena čekų kronika byloja, kad yra kvailių, kurie tiki visokiomis nesąmonėmis apie karalių Artūrą arba lenkų karalių)⁷⁰. Vladislavo mitas svarbus ne vien tik Lietuvai ar Lenkijai, bet ir visai Vidurio Europai. Tą pasakius reikia pastebėti, kad Vladislavo mitas šiek tiek skiriasi nuo Artūro, Barbarossos arba nužudytų anglų karalių istorijų. Pretendentai veikia dažniausiai ne Lenkijos širdyje, bet pakraščiuose. Jie siekia paramos ne iš nepatenkintų lenkų arba lietuvių, bet šių kraštų valdovo priešų: Vokiečių ordino, Silezijos bei Mazovijos kunigaikščių, vengrų, čekų bei vokiečių karalių. Pretendentai skiriasi, bet jie pasirodo Rytuose, vaidina Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės arba Karūnos Rusios veikėjus, taip pat pasirodo ir Vakarų Lenkijos pasienyje.

⁶⁹ A. W r o e, *Perkin. A Story of Deception*, London, 2004.

⁷⁰ F. P a l a c k y, *Dějiny narodu českého w Čechach a w Morawe dla půwodnich pramenůw, díl IV, částka I*, Praha, 1857, p. 119, nuor. 128.

PRIEDAI

1. 1452 m. balandžio 10 d., Lisabona

Pamokslininkų ordino brolis Mikalojus Floris praneša Vokiečių ordino Prūsijoje didžiajam magistrui Liudvikui von Erlichshausenui apie savo bendrininko Jono Lenko atvykimą Prūsijon. Yra žinių, pagal kurias mirusiu laikomas lenkų ir vengrų karalius Vladislovas Varnietis gyvena Portugalijos saloje. Mikalojus teigia esąs karaliaus bendrininkas, atsiskyrėlis. Mikalojus prašo, kad didysis magistras praneštų toliau čekams bei vengrams apie šį džiugų atradimą. Jis taip pat nori, kad lenkai bei mazoviečiai būtų informuojami apie šiuos įvykius. Jis taip pat yra rašęs laišką Gdansko miestiečiams bei Dominikonų ordino nariams. Idant labiau įtikintų žmones savo pasakojimo tikrumu, jis siunčia ir karaliaus-atsiskyrėlio odinį atgailaujančiojo drabužį.

A: Berlin, Geheimes StaatsArchiv Preussischer Kulturbesitz, XX Ordens Brief Archiv, 11,139 [anksčiau lxxviii, 40], popierius, be ženklų, 21,2 cm pločio, 14,3 cm ilgio, 5 cm skersmens raudonojo vaško antspaudu žymės; *dorso*: adresas: Eximie Religionis potentissimo domino, Llodovico Sancte Marie de domo theutonica vexilliferorum Magistro terre Prussye⁷¹ in Castro Marienburgensi⁷² etc residenti, Amico et fautori nostro futuro fidelissimo presens littera.

Publikacija: Iš dalies N. Iorga^a, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades aux XVe siècle, troisième série*, Paris, 1902, p. 277–278. Ten pateiktą santrauką naudoja beveik visi šį reikalą tiriantys istorikai.

Reg.: E. Joachim, W. Hubatsch, *Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonorum 1198–1525*, E. Joachim, ed. W. Hubatsch, pars I, vol. 1.2, Göttingen, 1948, Nr. 11139, p. 723.

Lit.: J. Dąbrowski, *Władysław...*, s. 195; A. F. Grabski, *Wiersze o kłesce...*, s. 49–50.

Laudes Ihesu Christo etc

Sui ipsius negociique singularissimi ac toti profectuosissimi christianitati sibi ad procurandum commissi a Domino Deo decentem coram caritate // recommendationem; potentissime princeps, noveritis, quod non particularis sed universalis necessitas me vobis, homini ignoto, induxit // epistulam hanc ad scribendam a pariterque

⁷¹ Ludwig von Erlichshausen, Vokiečių ordino didysis magistras, 1450 03 21–1467 04 04.

⁷² Marienburgas (dab. Malborkas, Elblongo vaivadystėje), miestas-tvirtovė ant Nogato upės krantų, Vokiečių ordino sostinė Prūsuoje 1309–1466 m.

^a N. I o r g a, *Notes et extraits*, p. 277–278: *adscribere clam pariterque*.

dirigendam. Audivi enim ex ore latoris presencium, Johannis Poloni⁷³, vos precipuum esse amicum vite una cum vestris omnibus olim serenissimi principis et domini, domini Dei gracia Regnorum Polonie, Ungarie etc Regis Wladislai⁷⁴. Unde, si sic est, mox, epistola visa presenti, ipsum vivere sciatis in insulis Regni Portugalie⁷⁵, cuius ego indignus socius et coheremitanus existo, omni dubio procul moto etc. Verumptamen, quia ratione inter vestros et Polonos inveterati odii ac rancoris⁷⁶ huius occasione miraculi aliquando profuturo partis utriusque ipso sancto auctore penitus extirpandum, lacius civitati et conventui Gedancuensi⁷⁷ etc scripsi de ista materia, ad presens pluribus occupatus negociis et defectibus nonnullis, cum sapientibus pauca verba et vera sufficiant, manum retrahens a prolixitate varii prolixique dictaminis, hunc, qui presenciam portat, uno cum patrocínio suo, *shipar*⁷⁸ vulgariter dicto, qui in sua satis miserabiliter me suscepit pupe, fidem ad faciendam de hys, que audierit et videret coram Vestra Benignitate, exhibeo faciendam. Quibus et hys scriptis, si talis estis ut profertur, sic sancto ewangelio fidem creditivam adhibere, patefactis. Quia vero frater ipsius cum matre sibi plus quam vobis obligantur ipsa natura dictante amicitie et favoris signum effectum et non verbis ad evidenda. Ideo litteram presentem una cum vestris ipsis dirigere potestis de hys, que auditis, *gaudentes* pro vestri et vestrorum erga Polonos, sine quibus vos nec ipsi vice versa absque comodo stacione non potebis boni fidelisque amici ostensio. Ut hoc facto sit semper pax intra hominibus tam bone voluntatis sicque aliquando simul iuncti sepulchrum⁷⁹ de manibus Agarenorum⁸⁰ liberare valeatis, quod omnibus in vita condita super aurum et topasium posset valere peritique futura presentis vite breves annos scientes esse etc, rogo eciam ut, quia bohemi et ungaris vos me proprios estis, ipsos de premissis omnibus amore Passionis Ihesu^b vestreque professionis esse cerciores fieri faciatis mei semper ex parte etc.

⁷³ Johann Polen, Jan Polak, kitur nežinomas laivo kapitonas, Mikalojaus bendras, siekęs įtikinti Gdansko miestiečius, Mazovijos kunigaikščius bei Vokiečių ordina, kad karalius Vladislovas gyvas. Polak, Polen yra gana dažna pavardė Gdanske.

⁷⁴ Vladislovas Jogailaitis, 1424–1444, Lenkijos karalius 1434–1444, Vengrijos karalius 1440–1444, Lietuvos vyriausiasis kunigaikštis (1434–1444), 1444 m. žuvęs kautynėse prieš turkus.

⁷⁵ Portugalijos jūrinės kolonijos – 1419, 1420 m. dvi ekspedicijos iš Algarvo į Maderos salą; 1427–1452 Azorų salyno užkariavimas; 1450–1470 m. Capo Verdhe salyno kolonizavimas.

⁷⁶ Nesantaika tarp Lenkijos ir Vokiečių ordino buvo žinoma visai Europai – ypač po Žalgirio pergalės bei ginčų Konstancos suvažiavimo metu.

⁷⁷ Gdanskas, Šiaurės vakarų Lenkijos uostas, Vokiečių ordino valda, 1309–1454 m.; ten buvo ir Vokiečių ordino vienuolynas, ir Šv. Dominikono ordino namai. Šioje vietoje yra neaišku, apie ką kalbama.

⁷⁸ Schippar – laivo kapitonas, savininkas.

⁷⁹ Kristaus kapas Jeruzalėje, tada jau seniai musulmonų valdose.

⁸⁰ Agariečiai – musulmonai, Agara – Abraomo vergė, kuri jam pagimdė Izmailą.

^b N. I o r g a, *Notes*, p. 278: *Christi*.

Sicque per celciores naves Lissibonam⁸¹ curien michi unam socio meo maxime autem regi portugali Alphonso⁸² serenissimo cum principibus suis bonam voluntatem dirigere in Domino semper feliciter valeatis.

Data Lissibone, feria secunda paschalis sollempnitatis⁸³ Anno Domini 1452, mee legacionis sub sigillo:

Frater Nicolaus Floris⁸⁴ studens honoris contrate Russye⁸⁵ Sancte videlicet Societatis Fratrum inter gentes propter Christum peregrinancium Ordinis Predicatorum⁸⁶, socius vero et coheremitanus domini regis Polonie, Ungarie etc Wladislai /corde/ sincerus, v[est]re s[er]enitatis ac totius christianitatis bono et optimo.

Mementote semper, quod vos plus quam ego estis obligati pro fide Christi diligenda ac defendenda, et quod ad non sit factum id, quod mirum videtur in actis vestris maximum insignum venture clemencie.

Rectores camere civitatis Lissibonensis⁸⁷, quia multum congaudet operibus Dei per me fiendis indignum ideo ipsi sint veri ex parte nobis vestre voluntatis specialissimi relatores, preterea in signum vestri amoris, qui ad vitam prefati domini regis habeatis pro laboribus meis et novitatibus istis, si non multum videtur in oculis vestris habitum ordinis mei et breviarum, aut saltem pergamentum subtile competens pro eodem vel alias amore sancte Trinitatis per modum elemosina ad eosdem dominos lissibonenses opto michi ut dirigatis, lateri eciam presencium unam aptam litteram dedi duobus cum sigillis signatam forme figureque unius ad fidem faciendam de premissis intelligentibus misteria Dei satis competentem. Quam vero conspectui ac duorum principum Mazovie⁸⁸ omnibusque hominibus mandavi et precy presentari pellicium penitencie⁸⁹ domini mei quisum a multis avisa insolitum habeo, quod isti viderent manibusque suis tractaverent cuius partem habent.

⁸¹ Lisabona, Portugalijos sostinė Tagaus upės žiotyse, 15 km nuo Atlanto vandenyno.

⁸² Alfonsas V (1438–1481) – Portugalijos karalius, karaliaus Duartės ir karalienės Leonoros iš Aragono; XV a. 6-ame dešimtmetyje prasidėjo portugalų veržimasis į Afriką. Jo sesuo ištekėjo už imperatoriaus Frydricho III. 1450 m. išrinktas kartu su Kazimieru Jogailaičiu Anglijos Keliaraiščio ordino nariu.

⁸³ 1452 m. Šv. Velykos – balandžio 9 d.

⁸⁴ Žinomas tik iš šio laiško bei Plocko katedros bibliotekos rankraščio įrašo – žr. Nr. 2.

⁸⁵ Lietuvos ir Lenkijos Rusijos dominikonų kontratoje įkurta 15 vienuolynų – J. K ł o c z o w s k i, *Dominikanie polscy...*, 316– 318, įskaitant Kijevą, Lucką, Vladimirą.

⁸⁶ Žr. p. 12.

⁸⁷ Lisabonos miesto tarybos nariai.

⁸⁸ Mazovijos kunigaikščiai – Włodzislawas I, Boleslovas IV. Boleslovas buvo Mykolo Žygimantaičio uošvis.

⁸⁹ Ašutinė.

Verum fides et veri creden tales, quales vos esse multum promit utile est effectum decenti demonstraveritis, videbitis miracula, que patres vestri non viderunt etc. Signo huic credite Floris Nicolai, socii Polonie regis Wladislai etc; provincialem reverendum Palonie⁹⁰ volo salutare.

2. 1457 m., Plockas

Nežinomas Plocko katedros bibliotekos skaitytojas įrašė eilėraščius apie karalių Vladislovą, iš kurių galima suprasti, kad karalius tebėra gyvas ir Lenkija bus laiminga, jei priims vėl savo valdovą. Vladislovas atneš pergale. Rašytojas taip pat mini barzdotą pamokslininką, Ordino brolių iš Ispanijos, vardu Mikalojus Floris.

E: W. Kętrzyńskiego publikacija pagal jau dingusį Plocko Kapitulos bibliotekos rankraštį A. 11, tai buvo XI arba XII a. teologijos rankraštis *Expositio in prophetas maiores et novum testamentum*, ant kurio viršelio įrašyti proginiai eilėraščiai.

Pub.: „E codicibus plocensibus“, *Monumenta Poloniae Historica*, 5, Lwów, 1888, s. 991.

Lit.: M. Bersohn, *Księgozbiór kapituły plockiej*, Warszawa, 1899, A. F. Grabski, Wiersze o kłęsce, s. 47–49.

Polonia, gaude tuo rege Wladislao⁹¹ vivente feliciter

Sic vivit Wladislaus,
Sic donetur vobis salus
Felixque victoria. Amen 1457

Vivit rex Polonie iustus Wladislaus,
Ut probat viriliter Floris Nicolaus.
Cristiani ovantes nullatenus erunt,
Rege si mirifice invento carebunt.

Frater Nicolaus Floris de Hispania, Barbatus, ex potestate sancte Trinitatis totius christianitatis legatus, socius ac coheremitanus domini regis Gdani, Polonie et Ungarie domini Wladislai, 1457, predicatorum ordinis⁹²

⁹⁰ Jokūbas iš Bydgoszczo, lenkų dominikonų provincijolas, 1446–1447, 1451–1478 m.

⁹¹ Vladislovas Varnietis.

⁹² Šita informacija atitinka duomenis, pateiktus paties Florio laiške – žr. priedą 1.

3. 1452 m. sausio 17 d., Poznanė

Pomarių Kaminienės kaštelionas Dobrogosčius iš Ostrorogo praneša Glogovijos kunigaikščiui Henrikui IX apie Jono iš Vilčinos bandymus vokiečių žemėse bei Lenkijos karūnos pakraštyje pasiskelbti esant Vladislovu Varniečiu, į kurį jis jokiū būdu nėra panašus. Jonas buvo surakintas grandinėmis ir pasiūstas Poznanėn bausmei atlikti.

Pub.: E: A. Lewicki, Pseudo Warnencyk, s. 243–244 nuo dingusiame A pagrįsto dingusio

B: Vroclavo miesto archyvas, Correspondenzen, popierius. Adresas: *Illustrissimo principi domino et domino Heinrico Dei gracia duci Slezie⁹³, Maioris Glogovie⁹⁴, Crosne⁹⁵ etc. Domino meo gracioso.*

Illustrissime princeps domine et domine mihi graciose. Literam quam preclaritas vestra fratri meo germano, domino Stanislao castellano Gneznensi⁹⁶, per hunc presencium exhibitorem misit, in absencia predicti fratris mei aperui et perlegi, in qua littera preclaritas vestra predicto fratri meo scribit, quatenus ipse vestre preclaritati scrib(er)et et intimaret, utrum⁹⁷ ille serenissimus dominus noster rex Polonie et Ungarie⁹⁸, qui pro augmento cristiane fidei et pro honore Dei plus quam pro huius mundi⁹⁹ laude cum perfidis Thurcis conflictum commiserat, esset iam hic in regno sue serenitatis Polonie. Vestra preclaritas in isto negotio taliter dignetur scire, quod quidam ribaldus et latro, existens in partibus Theutunicalibus diversis, per multa iam tempora multos bonos dominos et homines verbis suis deceptivis decipiens, asseruit se in prefatis partibus Theutunicalibus fore nostrum predictum regem, immo et veniens ad metas regni, videlicet in Myedzyciecz¹⁰⁰, fere per duos dies similiter se fore

⁹³ Henrikas IX, Silezijos piastų palikuonis, Glogovo kunigaikštis, Henriko VIII ir Opolės kunigaikštės Kotrynos sūnus (1387/1392–1467 11 11) – *PSB IX*, 415; K. J a s i ŋ s k i, *Rodowód Piastów Śląskich 2*, Wrocław, 1975, s. 132–133.

⁹⁴ Glogów, miestas prie Odros upės, Silezijos kunigaikštystės sostinė, nuo 1331 m. čekų karaliaus feodas, nuo XIII a. audinių bei alaus gaminių centras.

⁹⁵ Krosno, Silezijos miestas ant Odros krantų, nuo XIII a. vengrų vynu bei galvijų ir žirgų prekybos centras, priklausė Glogovo piastams nuo 1241 iki 1482 m.

⁹⁶ Stanisław Ostrorogski (apie 1400–1476/77), Vladislovo Varniečio draugas, Varnos mūšio dalyvis, nuo 1444 m. Międzyrzeczso kaštelionas, nuo 1449–1450 Gniezno kaštelionas, Kazimiero Jogailaičio patikėtinis, 1462 m. Kazimiero pasiuntinys pas čekų karalių Jurgį Podiebradį – *PSB XXIV/3*, s. 524–527.

⁹⁷ Rs.: *verum*.

⁹⁸ Vladislovas Varnietis.

⁹⁹ Rs: *huiusmodi*.

¹⁰⁰ Międzyrzecz, miestas ir buvusi kašteliono sostinė prie Obros upės, XIV a. audinių gamybos bei prekybos centras, netoli Brandenburgo žemės. 1485 m. Kazimieras Jogailaitis miestui suteikė Magdeburgo teises.

regem nostrum asseruit. Et quia tam dominus tenutarius Myedzyczeczcensis¹⁰¹ tam et cives eiusdem opidi serenissimum dominum nostrum regem verum non novereunt, crediderunt, quod (?) iuxta verba eiusdem ribaldi et latronis ipsum fore regem. Sed postquam illi domini advenerant ad ipsum, qui preoptimam noticiam pretacti domini nostri regis veri et graciousissimi habuerunt, mox idem latro vinculis et cathenis pro falsis suis bonorum dominorum et hominum decepcionibus est mancipatus in Poznaniamque¹⁰² ductus. Qui latro nullam similitudinem in statura nec aliquam dispositionem in membris nec ullam ordinationem in moribus cum pretacto et serenissimo domino nostro vere rege habet, quia fortassis vestra preclaritas scit, et ego sue serenitatis noticiam et servilem conversacionem cum sua serenitate tam hic in Regno Polonie quam et in regno Ungarie per aliquod annos habui, taliter quod non solum in luce diei, sed in visione sompni nostri veri regis pretacti serenitatem preoptime cognoscere vellem. Taliter vestra preclaritas certitudinaliter, ut scripsi, de predicto latrone credere et scire dignetur. Et in quibuscunque vestre preclaritati tanquam domino meo favoroso servire possum, semper me ad vestre preclaritatis beneplacita offero.

Datum in Poznania, feria secunda proxima post octavas Epifanie¹⁰³. Dobrogostius de Ostrog¹⁰⁴ castellanus Camenensis¹⁰⁵, vestre preclaritatis servitor.

4. 1452 m. 17 d., Poznanėje

Poznanės vyskupas Andrius Bninskis praneša Silezijos kunigaikščiui Henrikui IX apie Jono iš Vilčinos bandymus 1447 m. apgaudinėti vietinius, apsimetant mirusiu Vengrijos bei Lenkijos valdovu Vladislovu. 1448–1949 m. jis taip pat bandė pagauti Mazovijos kunigaikštienę, vaidindamas jos sesers sūnų arba kitą Ostrogo kunigaikštį (iš Lietuvos Rusios). Jis taip pat apsilankė vyskupo Andriaus Zbikove esančiame dvare. Paskui jis baustas sudeginimu arba pririšimu prie medžio, bet vis tiek tęsė savo apgavystes. Per 1451 m. Velykas jis pabėgo per Glogovą į Pareinę. Grįžęs iš ten vadino save karaliumi Vladislovu. Jis buvo supančiotas grandinėmis ir parvežtas Poznanėn. Karalius buvo aukšto ūgio, o Jonas – nykštukas [trufator]. Jis prašė išmaldos, bet vyskupas nežino, ar kas nors jam suteikė labdarą.

¹⁰¹ Międzyrzecz laikytojas.

¹⁰² Poznań, Didžiosios Lenkijos vyskupystės bei administracijos miestas.

¹⁰³ Epifanija, Viešpaties apsireiškimo arba Trijų karalių šventė, sausio 6 d.

¹⁰⁴ Dobrogosć Ostrorogski, Stanislovo Ostrorogskio brolis (apie 1410–1478/79), Kamienės (Kamien Pomorska), paskui Gniezno kaštelonas; 1440 m. važiavo Vengrijon su karaliumi Vladislovu, bet grįžo į Lenkiją prieš Varnos kompanijai prasidedant – *PSB XXIV/3*, s. 497–499.

¹⁰⁵ Kamien Pomorska, Ścżecino vaivadytės miestas.

Pub.: E. A. Lewicki, Pseudo Warnencyzk, s. 244–245, nuo dingusiam A pagrįsto dingusio B, Vroclavo miesto archyvas, Correspondenzen, popierius. Adresas: *Serenissimo principi et domino Henrico Dei gracia duci Slesie et Maioris Glogovie domino etc, amico nostro dilectissimo.*

Serenissime princeps et domine, amice noster dilectissime. De rege nostro Polonie requirentes diligenter, misistis huc nuncium vestrum rei veritatem indagandam, in quo benevolentiam serenitatis vestre bonam commendamus. Verum ut sciatis posicionem rei predictae: certus nequam Iohannes nomine, de Vilczyna¹⁰⁶ villa ad metas opidi Ryczywol¹⁰⁷ iacente in terra Sandomiriensi¹⁰⁸ ortus, a quinque et ultra annis homines deludebat. Primo nominavit se duces Leonem sororium domine ducisse Mazowie; propterea ibidem in Warschawa¹⁰⁹ puniri debuit. Postea nominavit se duces de Ostrog Ruthenicali et venerat ad nostram curiam Sdbikow in Mazowia¹¹⁰ ubi ante tres annos tunc fuimus et eum sicut mendacem de villa predicta educere comisimus. Demum hic in Polonia tempore intermedio conversabatur¹¹¹, homines deludens: ubi aliqui eum igne cremabant, aliqui arboribus appendebant, propter verba mendosa. Idcirco post preteritum festum pasche¹¹² per Glogoviam, ut affirmat, ad partes Reni recesserat, unde rediens se regem Wladislaum nominari presumpsit. Estque hic adductus et pedibus cathenatus, ne populus presumeret aliam opinionem, quam certe credebat, non obstante, quod ipse mendax homo sit dissimilis domino regi defuncto in omnibus membris et statura, quam ille habuit magnam, iste autem trifator exilem et parvulam. Propterea nequiciam suam publice clamat, petens gratiam; quam si habuerit, nescimus serenitatem vestram informare.

Datum Poznan, feria secunda proxima ante festum Prisce¹¹³ virginis, anno etc quinquagesimo secundo. Andreas¹¹⁴ Dei gracia episcopus Poznanienis

¹⁰⁶ *Słownik geograficzny Królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich*, 10, wyd. B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa, 1893, s. 458 – Wilczkowice, źr. nuor. 107.

¹⁰⁷ Prie Radomeko upės, 69 km nuo Varšuvos; Ryczywolio seniūnijoje (Sandomierzovo vaivadija, Radomo pav.), pagal 1765 m. iliustraciją buvo ir Wilczkowice kaimas – *Słownik geograficzny...*, Warszawa, 1889, s. 81–82.

¹⁰⁸ Sandomierz, miestas prie Vistulos [Vyslos] upės, vaivados bei kašteliono centras. Šiaurėje vaivadytė turėjo sienas su Mazovija bei Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste.

¹⁰⁹ Varšuva (Warszawa), Lenkijos sostinė, Mazovijos centras.

¹¹⁰ Zbików, Varšuvos srities miestelis.

¹¹¹ Lewicki spausdino *conversabas tur.*

¹¹² 1451 04 25.

¹¹³ Šv. Priskos šventė – sausio 18 d.

¹¹⁴ Andrzej Bniński, Poznanės vyskupas, Międzyrzeczovo kaštelono Mikaliojaus sūnus, m. 1479; Krokuvos universiteto auklėtinis (1422 m.); 1428 m. Poznanės kanauninkas, paskui 1431–1479 m. ten pat vyskupas – *PSB II*, s. 144–145.

5. 1452 m. sausio 21 d., Kožuchovas

Glogovo kunigaikštis Henrikas IX praneša Vroclavo miestiečiams apie melagingus Jono iš Vilčinos pasirodymus jo krašte. Prie savo laiškučio jis prijungia Dobrogoščio Ostrorogskio bei Poznanės vyskupo Andriaus liudijimus apie apsišaukėlio veiksmus.

Pub.: E: A. Lewicki, Pseudo Warnencyk, s. 245, nuo dingusio A: Vroclavo miesto archyvas, Correspondenzen, popierius. Adresas: *Den erbarn und weisen unsern besondern lieben rathmannen der stad Bresslaw.*

Heinrich von gots gnaden in Slezien zu Grossenglogaw, Crossen etc herczog¹¹⁵.

Unser sunderliche gunst und alles gut zuvor. Erbern weisen und besondern lieben, wir senden euch hyrinne verslossen copian etlicher brive¹¹⁶, dy uns der herre bisschof von Poznaw¹¹⁷ und her Dobirgast¹¹⁸ von dem konige, der nu kein Polan komen sein sal, geschreben haben, dy ir wol vernemen werdit und dorynne ouch finden, wy is umben gewand ist.

Geben zur Freinstad¹¹⁹, am tage Agnetis¹²⁰, anno etc L. secundo.

¹¹⁵ Henrikas IX – žr. nuorodą 93.

¹¹⁶ Tie laiškai čia duoti prie Nr. 3 ir 4.

¹¹⁷ Andrzej Bniński, Poznanės vyskupas – žr. nuorodą 114.

¹¹⁸ Dobrogość Ostrorogskis, žr. nuorodą 104.

¹¹⁹ Freistadt, Kožuchów, Silezijos miestas – senas lenkų miestas Odros vidurupėje, nuo XIII a. turėjo Vokiečių miesto teises. Glogovo kunigaikščių Henrico IX, X ir XI sostinė.

¹²⁰ Šv. Agnės diena – sausio 21 d.

**THE POSTHUMOUS LIFE OF WŁADYSŁAW OF VARNA:
A CENTRAL EUROPEAN KING ARTHUR FROM LITHUANIA**

Summary

S. C. R O W E L L

This article uses published and unpublished material from archives in Poland, the Czech Republic and Berlin to examine the reaction to rumours that King – Grand Duke Władysław Jagiellon'czyk had not perished in battle with the Turk at Varna (1444) but had survived to live as a hermit in Portugal, Spain, or the Holy Roman Empire. Having examined several accounts of those claiming to have seen him in various locations, we can conclude that he, or at least his posthumous myth, became part of Central European historical and literary traditions. Many countries have myths of deceased rulers who will one day return to save their country from disaster. Even so, the Władysław myths differ from those of Arthur, Barbarossa, and various murdered English rulers. The pretenders claiming to be the dead king often had links to the eastern parts of the Grand Duchy of Lithuania. They mostly appeared on the western borderlands of Poland and attempted to obtain support from foreign rulers (the grand master of the Teutonic Order, the dukes of Silesia and Mazovia, and the kings of Bohemia and Hungary).

Gauta 2007 m. sausio mėn.

S. C. R o w e l l – dr. Phil., Lietuvos istorijos instituto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos skyriaus vyresnysis mokslo darbuotojas. Pagrindinės mokslinių interesų kryptys: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos vėlyvųjų viduramžių istorija.

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius 01108